

Osmanlı Anadolu'sunda Protestan Bir Kadın Misyoner: Laura Farnham ve Okulu

Ekrem SALTİK
ekremizm@hotmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı Osmanlı topraklarında Rum ve Ermeni nüfusun yoğun olduğu yerlere ayrı bir ilgi göstermiş olan Amerikan Board misyonerlerinin, buralarda sürdürdükleri bölgesel faaliyetleri Adapazarı ve Laura Farnham özelinde ele almaktır. Bu bağlamda zamanla Ermenilerin asıl hedef kitle haline gelmesiyle birlikte Ermeni nüfusun bulunduğu çeşitli yerleşim yerlerinde dış istasyonlar teşkil eden Amerikan Board teşkilatına dair bilgiler verilecektir. Teşkilatın dış istasyonlarından biri de önemli bir Ermeni nüfusunu barındıran Adapazarı olmuştur. Adapazarı, İzmit Sancağı içerisinde Ermenilerin yaşadığı bölgelerden biridir. Buradaki Ermenileri etkileyebileceklerini anlayan Board misyonerleri özellikle 1840 yılından sonra buradaki faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Adapazarı'nda açtıkları kilise ve okullar ile misyonerlik çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 1885 yılında açtıkları Ermeni Kız Okulu ise Amerikan Board'un kız okulları içerisinde adından söz ettirir hale gelmiştir. Bu okulun kurucu müdürü olan Laura Farnham, Adapazarı'ndaki okulu yönettiği yıllar boyunca kendisinin mezun olduğu Mt. Holyoke İlahiyat Okulu'nun geleneğini sürdürmüştür. Bayan Farnham, Mt. Holyoke geleneği gereği başarılı okul mezunlarını Ermeni Kız Lisesine öğretmen olarak istihdam edilmesini sağlamış, 25 yılı kurucu müdür olmak üzere toplamda 38 yıl sürecek olan faaliyetleri 1910 yılında sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Amerikan Board misyonerleri, Adapazarı Ermeni Kız Okulu, Laura Farnham, Ermeniler, misyonerlik*

A Protestant Missioner Woman in Ottoman Anatolia: Laura Farnham and Her School

Abstract

The aim of this study to examine continuing regional activities of American Board missionaries in detail who showed distinct interest in the places where Greek and Armenian population were intensive in Ottoman lands in the context of Adapazarı and Laura Farnham. In this context, an information will be given about American Board Organisation that constituted outer stations in various places where Armenian population is located when they become a main target in time. Adapazarı, where an important population of Armanians were living, had been an outer station of the organisation. Adapazarı is one of the regions of Izmit district inhabited by Armenians. Board missionaries accelerate their activities after they understood that they could affect the Armenians in the area, especially after 1840. They continued missionary activities with churches and schools they opened in Adapazarı. Armenian School for Girls, which was opened in 1885, become popular amongst girls' schools of American Board. Laura Farnham, who was the founder director of the school, managed to continue the tradition of the Mt. Holyoke School of Theology where she were graduated from. As a tradition of Mt. Heyoke Ms Farnham deployed all the successfull students graduated from the school in Armenian Girls High Scool, her activities, 25 years as a founder director, which will have taken 38 years in total, ended in 1910.

Key Words: *American Board missionaries, Adapazarı Armenian School for Girls, Laura Farnham, Armenians, Missionary*

Giriş

Geçmiş oldukça eskilere giden ve genel olarak Hristiyanlığı yaymak için gayret eden kişilerin bu amaçla gerçekleştirdiği her türlü eylemi ifade etmek üzere kullanılan misyonerlik faaliyetlerinin, Osmanlı coğrafyasında yeni nüfuz alanları elde etmek için kullanımının had safhaya ulaştığı XIX. yüzyılda çok sayıda yeni misyonerlik teşkilatı da kurulmuştu. Bu süreçte Amerika'nın Massachusetts Eyaleti'ndeki Boston şehrinde kurulan "the American Board of Commissioners for Foreign Missions" (ABCFM) teşkilatı da bu yapılardan biriydi. Genel itibarıyla Amerikan Board adıyla bilinen ve faaliyet alanlarını genişleterek kısa zamanda dünyanın en yaygın misyoner teşkilatları arasına giren Amerikan Board teşkilatı, kuruluşunun onuncu yılı olan 1820 yılından itibaren Osmanlı coğrafyasında da faaliyet göstermeye başlamıştı. Protestan inanışa sahip olan Amerikan Board misyonerleri, önce istasyonlara ve istasyonların da, dış istasyonlara ayrılmasıyla oluşturulan misyonlara dayanan teşkilat yapılarıyla kısa zamanda Osmanlı coğrafyasına yayılmıştı. Bu süreç 1860 yılında Harput'ta gerçekleştirilen ve Ermenilere yönelik faaliyetlerin planlamasının yapıldığı bir toplantının ardından hayata geçirilmiş, söz konusu toplantının ardından alınan kararlar doğrultusunda üç misyon altında teşkilatlanan Amerikan misyonerleri yarım asra yakın bir süre Anadolu coğrafyasındaki yayılışlarını bu plana göre gerçekleştirmişlerdi. Anadolu Doğu, Merkez ve Batı Misyonu olmak üzere üç bölgeye ayrılan Amerikan Board Misyonları, yönetimde kolaylık sağlanması için misyonları da, bir misyonerin idaresi altında olan ve genellikle şehirlerde kurulan organizasyonları ifade etmek için kullanılan istasyonlara ayırmıştı. Bu teşkilat yapısında İzmit sancağı, Anadolu'nun büyük bir kısmını sınırlarında bulunduran Batı Türkiye Misyonu'nun bir istasyonu olarak belirlenmişti.

Batı Türkiye Misyonu'nun sorumluluk alanı içerisinde bulunan İzmit Sancağı'nın idari sınırları zaman zaman değişmiş olsa da günümüz Kocaeli şehrinin birkaç katı genişlikteki bir alana karşılık gelen ve İstanbul, Bilecik ve Bursa'nın bir bölümü ile Kocaeli Yalova ve Sakarya'nın tamamını bünyesinde bulunduran bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmış, İzmit Mutasarrıflığı ve Kocaeli Sancağı gibi isimlerle de anılmıştı (Polatel, 2014: 27). Bu bağlamda İzmit Sancağı'nı da içerisinde bulunduran Batı Türkiye Misyonu'nun diğer istasyonları; İstanbul, İzmir, Tokat, Kayseri, Bursa, Sivas, Yozgat, Bahçecik, Edirne'deki temsilciliklerden oluşuyor, geniş bir alana yayılan ve merkezi İstanbul'da bulunan Batı Türkiye Misyonu Amerikan Board Teşkilatı'nın buralardaki tüm il, ilçe ve köylerde misyonerlik faaliyeti gerçekleştirdikleri operasyon sahaları olarak seçiliyordu. Eğitim, sağlık, yardım çalışmaları ve dini alanda gerçekleştirilen çalışmalar Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı topraklarında uyguladığı yayılma politikalarının merkezinde yer alıyor, dil öğretimine dair çalışmalar bu faaliyetler içerisinde özellikle öne çıkıyordu (Öztürk, 2007: 67-71). Teşkilatın özellikle hedef olarak belirlediği ve kendi içlerindeki eğitim sistemi problemlerini çözemeyerek Batılı-Laik eğitim kurumlarına ihtiyaç duyuyor olma gibi zaafılara sahip olan Ermeni cemaati, 1830'lu yıllardan itibaren tüm bu olumsuzluklar ve ihtiyaçlar nedeniyle çocuklarını daha iyi bir eğitim alacaklarını düşündükleri Amerikan Board Misyonları'na ait okullara göndermeye başlamış, bu tercih okul sayısındaki artışla birlikte Osmanlı vatandaşı olan Ermeniler arasında yaygın hale gelmişti (Herald, 1858 : 352).

Anadolu coğrafyasındaki eğitim faaliyetlerinde önceliği erkek öğrencilere veren ve kızlara eğitim verecek bir okul açmak için yaklaşık on yıl kadar bekleyecek olan Amerikan Board misyonerleri, Ermeni cemaatinin dünyevi bilgiler veren okullara gösterdikleri talep doğrultusunda ilk olarak 1834 yılında Pera Erkek Okulu'nu kurmuştu (Danacıoğlu, 2000: 136, Yetkiner, 2008: 149-150). Pera Erkek Okulu'nun kuruluşunu 1840 yılında Bebek Yatılı Koleji'nin açılması takip etmişti. Kızlara eğitim vermek üzere harekete geçen söz konusu misyonerlik teşkilatının 1845'te açtığı Pera Kız Yatılı Okulu, İncil başta olmak üzere çeşitli dini eserleri Ermeni alfabesiyle yazılmış Türkçeye çeviren ve özellikle dinî vaazlarıyla Ermeni

ve Rum cemaatlerinin hafızasında iz bırakacak olan William Goodell tarafından kurulacaktı. 1831 yılında İstanbul'a gelerek Amerikan Board teşkilatının Osmanlı devleti başkentine yerleşen ilk misyoneri olarak Amerikan kimliğini kendine has yaşam tarzıyla çevresine tanıtan Goodell, teşkilatın misyonerlik politikalarının Osmanlı coğrafyasına yayılmasındaki rolü nedeniyle misyonerlik tarihinin önemli isimlerinden biri olarak öne çıkacaktı (Yetkiner, 2008: 134). Goodell'in öncülüğünde 8 kişilik bir öğrenci grubuyla eğitim faaliyetlerine başlayan Pera Kız Yatılı Okulu'nun idaresine getirilecek olan Harriet M. Lovell'den sonra idareyi devralan Maria A. West, 1862 yılında Merzifon'a taşınmasına kadar görevine devam etmiş, Ermeni kızlarının Protestanlığa kazandırılmasında ve meyilli olanların da cesaretini artırılmasında büyük rol oynamıştı (Stone, 1984: 41, Danacıoğlu, 2000:137).

Amerikan Board Teşkilatının Kadın Misyonerleri

Gerek Goodell ve gerekse West gibi idealist misyonerlerin şahsi çabalarıyla etki alanı genişleyen kız okulları yine Amerika'daki Mt. Holyoke Kız İlahiyat Okulu'nun eğitim felsefesi ve öğretim yöntemlerine göre teşkilatlandırılmıştı (Narin, 2011: 156). Bu teşkilatlanma 1837-1840 yılları arasında söz konusu ilahiyat okulundan mezun olan ve misyonerlik yapmak üzere deniz aşırı ülkelere gönderilen 400 genç kızdan 60'ının Osmanlı coğrafyasına gelmesi ve mezun oldukları okulun eğitim modelini buldukları yerlerde hayata geçirmesinin bir sonucuydu. Amerikan misyonerlik örgütleri misyoner kadınları misyon bölgelerine çoğunlukla evli olarak gönderiyor olmalarına rağmen XIX. yüzyılın başlarında az sayıda bekar kadının da misyonlarda görev almasına izin vermeye başlamıştı. Bu münferit uygulamaların kadın misyonerlerin de bekar olsalar dahi başarılı olabildiklerine dair sonuçlar vermesi üzerine 1830'lu yıllardan itibaren bu konu daha esnekleştirilmeye başlanmış, Amerikan misyonerlik kurumları, misyon faaliyetlerinde kadınların daha fazla görev almasına karar vererek artık bekar kadınların misyoner olarak görev almalarının önünü açmıştı (Dalyan, 2011: 343-347). Bekâr kadın misyonerlerin de deniz aşırı coğrafyalara gönderilmesi bağlamında Anadolu başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerindeki misyoner okullarında eğitim veren ve Holyoke Kız İlahiyat ekolünün önemli isimleri arasında Adapazarı'ndaki Ermeni Kız Okulunun kurucu müdürü olan Laura Farnham, Merzifon Kız Okulu'nun kurucusu Ann Eliza Fritcher, Antep Kız Okulu'ndan Myra Proctor, Harput Kız Okulu kurucusu Crosby H. Wheeler, Mardin Kız Okulu kurucusu Olive Parmelee, Bitlis Mt. Holyoke Kız Okulu kurucuları Charlotte ve Mary Ely kardeşler ve Türkiye'nin ilk anaokulunu açan misyoner eğitimci Cornelia S. Bartlett gibi isimler yer almıştı (Stone, 2009: 301).

Amerikan Board misyonerlerinin bir parçası ve Holyoke Kız İlahiyat ekolünün temsilcisi olarak eğitim faaliyetlerine devam eden okullardan biri de Adapazarı'nda yer alıyordu. Bu bağlamda Ermenileri Protestanlaştırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmak üzere Adapazarı'nda teşkilatlanan ve zamanla Osmanlı Devleti aleyhtarı hareketlerin odak merkezlerinden biri haline gelecek olan Adapazarı Protestan Ermeni Kız Mektebi'nin Adapazarı'nda çoğunlukla Ermeşe ve Bahçecik'te yaşamakta olan Ermeniler tarafından yoğun bir ilgiyle karşılanmıştı. Amerikan Board'un kendi belgelerinde belirtildiğine göre 1845 yılında 4 Ermeni kilisesi bulunan Adapazarı'nda yer alan yaklaşık 3000'den fazla evin 1000 kadarı Ermenilere aitti ve burada yaşayan 16000 kişinin 5000'i de Ermenilerden oluşuyordu (Herald, 1846: 80) Adapazarı ve çevresinde yaşayan Ermeni Osmanlı vatandaşları Amerikan Board misyonerlerinin bölgeye gelmesinden önce Ermeşe Köyü'nde bulunan ruhban okuluna da devam edebiliyor, bölgedeki Katolik Hıristiyanlar bu okula gidip dini eğitim alabiliyordu (BOA. ŞD. 1565/5). Amerika sefaretinin Hariciye Nezaretine gönderdiği 1860 tarihli bir taktirde Amerikalı Protestanlar aleyhine gazetelerde yazılar yazılmasına engel olunması ve diğer Hıristiyanlarla eşit tutulması istenen Osmanlı devleti Amerikalı Protestanları koruma yoluna gidebiliyordu (BOA. HR. TO. 146/66).

Aynı dönemde bölgede, biri Bahçecik diğeri de Adapazarı'nda olmak üzere, özellikle Protestan Ermenilerin eğitim gördüğü iki Amerikan mektebi bulunuyordu. Söz konusu okulların müdürleri ve önemli öğretmenleri genel itibariyle Amerikalı ya da Amerikan tebaasından kişilerden, geriye kalan öğretmenler ise Osmanlı vatandaşı Ermenilerden oluşuyor, Osmanlı devleti kanunlarına göre Müslüman çocukların bu okullara devam etmesine izin verilmiyordu (Selvi, 2005: 485).

Adapazarı'nın bir kasabası olan Pazarcık'ta açılan Adapazarı Protestan Ermeni Kız Mektebi'nin kurucu müdürlüğünü Amerikalı Laura Farnham yapmış, bu okulu yönettiği 25 yıl boyunca kendisinin mezun olduğu Mt. Holyoke İlahiyat Okulu'nun geleneğini sürdürmüştü. Bu nedendir ki Holyoke geleneği gereği başarılı okul mezunlarını Ermeni Kız Lisesi'ne öğretmen olarak istihdam edilmişti (Linder, 2000: 14). Adapazarı'ndaki Evangelical Kilisesi, Bayan Farnham'a üç katlı bir evin kullanımını önermiş, masrafların karşılanması için gerekli fonlar ve okul ücretleri Ermeni Protestanlarının katkılarıyla karşılanmış, Amerikan Board'ın yöneticiler kurulu, okulun diğer tüm masraflarını üstlenmişti (Sezer, 1999: 340). Adapazarı'na gelmeden önce İstanbul'da bulunan ve burada Ermeniceyi öğrenmiş olan Farnham'ın, Bahçecik'teki okulundan taşındığı 1885 yılındaki Bahçecik-Adapazarı seyahati "kötü" yollardan Adapazarı'na ulaşması için geçen yaklaşık iki günlük bir yolculuk yapmasıyla gerçekleşmişti (Linder, 2000: 4). Adapazarı'ndaki misyoner öncüler arasında önemli bir yeri olan 1910'a kadar Adapazarı'nda Misyoner eğitim faaliyetleri gerçekleştirecek olan Laura Farnham'a göre, Adapazarı, Bahçecik'e göre, bu cemiyetin ve ahalinin daha zengin ve daha geniş olduğu bir yerdi. Üstelik kalifiye yerel öğretmenler bulmanın daha kolay olduğu Adapazarı'nda yaşam daha ucuzdu. Farnham'ın bölgedeki azınlıklara dair izlenimleri de oldukça ilginç tespitler barındırıyordu;

"Adapazarı, İstanbul'un 90 mil güney doğusunda yer alır. 19. Yüzyılın ortasında at sırtında başkente 3 günde varılır. Daha sonra bu bölgeye Anadolu Tren Yolu yapıldı. Adapazarı, güzel ve temiz suların olduğu Sapanca Gölü ve Sakarya diye adlandırılan bir nehrin kenarındadır. Bu alan su kaynaklarıyla çevrilmiştir. Bu yüzden Adapazarı veya "Ada Pazar- Yeri" olarak da adlandırılır. Evlerin genellikle iki katı ve dükkânların bir katı ahşaptan ve kerpiçten yapılmıştır. Evlerin çoğu güzel bahçelerle çevrilmiştir. 1885 civarında Ermeniler, Rumlar, Müslümanlar, Çerkezler ve Yahudilerden oluşan nüfus, 18.000 civarındaydı. Şehrin yaklaşık 15 mil uzaklığına kadar çok fazla Ermeni ve Rumların yaşadığı kasabalar bulunmaktadır." (Linder, 2000: 11)

Laura Farnham ve Adapazarı'ndaki Faaliyetleri

Laura Farnham'ın 1892 yılında izinli olarak Amerika'ya ilk gidişinde Kadınlar Kurulu (Women's Board), Adapazarı Protestan Ermeni Kız Mektebi'nin yeni binasının inşası için 3000 dolar vermeyi oylamıştı. Amerikan Board'a bağlı kadın misyonerlerin çalışmalarından alınan olumlu neticeler sonucu kurulmuş olması muhtemel söz konusu kurulun özellikle kız çocuklarının yetiştirilmesi konusundaki hassasiyetleri teşkilatın genel bütçesinde bu amaçla ayrılan maddi kaynakların artırılmasında etkili olmuştu (Kocabaşoğlu, 1999: 344). Bu bağlamda Farnham'ın Okulu için ayrılan söz konusu finans kaynağının Women's Board tarafından temin edilecek olmasına rağmen herhangi bir yabancının inşaat için Osmanlı Devleti'nden izin almasının oldukça güç olduğu bir döneme denk gelen bu izin, yeni bir inşaat başlatılması için yeterli olmayınca bir mütevelliyeye ait olan bir binanın satın alınması yoluna gidilecekti. Gerçekte bir kozahane olan söz konusu bina bir okula dönüştürülmek için oldukça elverişli bir mimariyle inşa edilmişti. Bina içindeki yapılandırma, bazı dış cephe onarımları ve bahçe güzelleştirmeleriyle gerçekleştirilen dönüşümün tamamlanmasından sonra faaliyetlerine başlayan okulun ilk eğitim yılı sona erdiğinde 22'si yatılı olmak üzere 60 öğrenciye eğitim öğretimi vermekte olan bir kurum ortaya çıkmıştı. Kasabalardaki fakir çocuklara Amerikan

Kurulu'ndan gelen burs imkânları da sağlayan okulda ders vermekte olan öğretmenlerin maaşları ve okulun giderleri yerel halkın bağışlarıyla karşılanmıştı. Türünün Türkiye'deki tek örneği olan Ermeni Kız Yatılı Okulu'nun ilk öğretmenleri Leslie Parsons ve daha sonra Bayan Charles Riggs olmuş, tamamen yerel bir mütevellî yönetim kurulunun sorumluluğuna verilen okulun öğretmenleri kendilerine, nezaket ve saygı gösterildiğini söyledikleri Adapazarı'ndan memnun olduklarını ve öğrenci sayısının yıldan yıla artış gösterdiğini ifade etmişti. Sonraki yıllara okulun kadrosuna katılacak olan Bayan Marion Sheldon, Adapazarı okulundaki kız öğrencilerle ilgili yazısında “bana kalırsa bu kızlar doğuştan gelen yetenekler konusunda, yaşlıları olan Amerikalı kızlarla mukayese edilebilir. Büyük ihtimalle daha iyi kelime hafızasına ve bir kural olarak dili kolayca kazanıyorlar; ancak çok iyi muhakeme edemiyorlar, Amerikan kızlarının kutsandığı kültürel miras ve nezakete sahip değiller.” diyordu. Okulun yönetim kurulunda yerel vatandaşlar da yer almış, Bayan Farnham ülke çapında siyasal çalkantıların yaşandığı 1896 yılında “Burada hiçbir ciddi rahatsızlık olmadı ve işimiz bölünmeden ve başarılı bir şekilde devam etti. Okul kapasitesinin sınırına ulaştı ve pek çok başvuru reddedildi. Şehrin tehlikede olduğu düşünülen bu zamanda, birkaç kişi evlerine geri çağrıldı” diyerek (Herald, 1896: 332-333) hem Amerikan Board misyonerlerinin 19. yüzyılın son demlerindeki faaliyetleri hem de azınlıklarla ilgili ilginç ipuçları vermişti.

Laura Farnham'ın etkisi sadece öğrenciler üzerinde değil, Adapazarı Protestanları üzerinde de kendini göstermiş, sürekli olarak kendisinden tavsiye isteyen mütevellî heyeti, 1890 yılında sadece Laura Farnham değil ayrıca Marion Sheldon ve Susan Hyde'in da arasında bulunduğu yabancı öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi, okul harcı ve finansal yardımlar dışında okulun yönetimine katkıda bulunması konusunda da davette bulunmuştu. Farnham'ın okul ve bölgedeki etkisi her geçen gün daha da büyürken yine Adapazarı'ndaki misyonerlerden biri olan Marion Sheldon'un deneyimleri Adapazarı Ermeni Kız Yatılı Okulu'ndaki eğitim faaliyetleri ve bu faaliyetler bağlamında yaşanan herhangi bir günün nasıl olduğuna dair ipuçları taşıyordu;

“Kalkış zili sabah erken çalar, ancak sınıfta sabah 6,30'daki sessizlik zamanında görevli öğretmen sizseniz, zamanın çok uzun olmadığını anlayacaksınız. 15 dakika boyunca bakarsanız, bazılarının kitap okudukları ve diğerlerinin sessiz bir şekilde meditasyon yaptıklarını görebilirsiniz. Saat 8 ve kahvaltı arasındaki aralık, hastaları görmek ve sınıfa gitmeden önce yapılması gereken pek çok işin halledilmesi içindir. Genellikle bir kız öğrenci bir yazı ile ilgili yardım istemeye gelir, ya da yakın zamanda gerçekleşen bir toplantı ile ilgili sorularınızı cevaplamak için mütevellîlerden birinin okula gelmesi ihtimali vardır. Öğrenmek için en çok can attığımız, acaba devlet yıkılan şapelin yeniden inşasına izin verecek mi? sorusu olabilir. Eğer yardımınızı bekleyen ev işleri yoksa zil çaldıktan sonra, derslere girersiniz ya da öğleden sonraki derslere öğleden önce hazırlanmakla meşgulsünüzdür. Ayrıca kreşteki çocuklara bakmak için birkaç dakika bulmayı başarabilirsiniz. Öğlen vakti sizi iş arkadaşlarınızla baş başa oturup eldeki işler hakkında konuşabileceğiniz yemek salonuna getirir. Bu vakit böyle bir toplantı için uygun olan tek zaman olabilir. Öğleden sonraki oturumdan önce, bir grup Türk kadınının girişe geldiğini gördüğünüzde, çok ertelenmiş bir mektubu yazmaya ya da bazı şeyleri dikmeye başlamış olabilirsiniz. Bazı ailelerin okulu göstermek için getirdikleri konukları olabilir. Siz Türkçeyi sadece birkaç kelime ile konuşabiliyorsunuzdur. Konuşmanın çoğu çevirmen aracılığı ile gerçekleşir. Sizin için zamanınızı, hiçbir şeye yardım edemeden geçirdiğinizi görmek çok zordur. Eğer mutlu iseniz Öğleden sonra oturumu sizin için iyi başlar. Bir sonraki derste, yakınlarına bile ulaşamayan bir öğrenciyi görmek kalbinizi burkar. Hatta çabalayan ancak anlatılanları kavramak için gerekli zekâ gücüne sahip olmayan bir başka öğrenci sizi daha çok üzer. 15 dakikalık mola boyunca postaya göz atmış olabilirsiniz ancak memlekettten gelen ve özlenen mektubu bulma ve bu mektupları okuma fırsatı için saatin 4 olmasını beklemek gerekecek.

Eski bir öğrenciden gelen bir mektup, Öğretime devam ettiği yerdeki ihtiyaçlarından bahseder, yardıma ve cesaretlendirmeye ihtiyacı var. Fakat sen, hâlihazırda başka bir mektubu açmış ve Adapazarı'na gelmesi için ikna edilmesi gerektiğini düşündüğün genç bir bayan için hiçbir umut olmadığını görmüşsün. Eğer, akşam vakti okulda bir saatliğine kalma sırası sende değilse, mektuplarını yazabilir ve dinlenmeden önce bir sonraki sabah dersi için hazırlanabilirsin. Bir sonraki gün pek çok ziyaretçiyi okula davet edilir. Çünkü Çarşamba günlerinin bir bölümünü dikiş için tahsis edildiğinden diğer günlere nazaran daha az sayıda meşgul sınıf mevcuttur. Bu yüzden, ziyaretçilerle görüşmeye müsait öğretmenleri bulmak son derece kolaydır. Bazıları, kızlarının gelişimini sorarlarken, diğerleri sadece sosyal bir davet için oradadır ve diğerleri de veliler toplantısı ve çalışma planı hakkında konuşmak için gelenlerdi. Cumartesileri her daim yoğun bir gündür.

Sabahları yapılacak ev işleri ve diğer günlerden birikmiş bazı küçük yapılması gereken işler mevcuttur. Öğleden sonralarını genellikle telefon görüşmeleri yaparak geçirirsin, çünkü öğrencilerin evlerini ve okul aile birliği vekillerini yılda en az bir kere aramak öğretmenlerin görevidir.” (Linder, 2000: 14-16)

1896 yılına gelindiğinde Adapazarı Ermeni Kız Yatılı Okulu mütevelli heyetinin bölgedeki kreş ihtiyacını farketmesi üzerine alınan bir kararla söz konusu okulun bünyesinde Adapazarı'ndaki ilk kreş açılarak faaliyet vermeye başlıyordu. Kreşin açılmasından iki yıl geçtikten sonra okulda hala üç Amerikalı bayan bulunuyor fakat içlerinden birisi olan Bayan Sheldon 1898 yılında Amerika'ya dönmek zorunda kalıyordu.

Anaokulu, ilkokul, hazırlık ve lise olmak üzere dört bölümlü hale gelerek büyüyen okulun fiziki büyüklüğüyle paralel olarak artan işleri yüzünden yardım almak zorunda kalan Laura Farnham'ın desteklenmesine karar veren Kadınlar Kurulu, temel seviye eğitimini aldığı Boston'da doğmuş ve 1896 yılında Boston Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuş olan Marry Kinney'in Adapazarı'na gönderilmesine karar vermişti. Bu karar doğrultusunda 1900 yılı Ekim ayında deniz yolculuğuna çıkan Kinney'in 16 Kasım 1900'de Adapazarı'na ulaşmasıyla sona eren yolculuğu buradaki Ermeni Kız Yatılı Okulu için de dönüm noktası olmuştu. Bayan Farnham ve Bayan Hyde'in eşliğinde okuldaki eğitim faaliyetlerine başlayacak olan Kinney'in Okulun yerel mütevelli heyetinden ve öğrencilerin karakterlerinden çok etkilenmiş ve mutlu bir yuva bulduğu düşüncesiyle daha da içselleştirdiği öğretmenliği sırasında İngilizce ve müzik eğitimi vermiş, Bayan Laura Farnham bu sürece İngilizce ve tarih dersleri vererek katkı sağlamıştı (Linder, 2000: 13-16). Sınıflar, toplantı salonu, öğretmenlerin kalması için ayrılmış bölümler ve öğrenci yatakhanelerden oluşan, mutfak, oturma odası, tuvalet ve banyoları bulunan okulun tüm işlerine koşturan Farnham, idari görevlerinin yanı sıra bu mekânlardaki işlerle de ilgileniyor, mali kayıtları, hesaplamaları ve planlamaları yapıyordu (Çelik, 2015: 1186). Aynı zamanda okula devam etmekte olan kızların ahlaki eğitimi ve sağlıklarıyla da ilgilenmekte olan Farnham'ın, Adapazarı Ermeni Kız Yatılı Okulu'nda 25 yılı kurucu müdür olmak üzere toplamda 38 yıl sürecek olan faaliyetleri 1910 yılında sona ermiş, hayatının 38 yılını İzmit sancağındaki Ermeni kadınlarının eğitimine harcayan Farnham, 1910 yılının sonbaharında Adapazarı'ndan ayrılmıştı. Başlangıçta bir yıllığına Amerika'ya gidip ertesi yıl tekrar dönmek üzere planlanan bu ayrılık Farnham'ın sağlığının kötüleşmesi üzerine emekli olmasıyla sonuçlanmıştı. Emekli olduktan sonra vefat edeceği 1919 yılına kadar New Castle-Maine'deki evinde yaşayan Farnham'ın yerini 1910 yılı sonbaharında Adapazarı Ermeni Kız Okulunun ikinci ve son müdürü olacak olan Mary E. Kinney alacaktı (Linder, 2000: 21, 27). Okulun Farnham'dan sonraki müdürü olan Mary E. Kinney'in şahsi çabalarıyla gerçekleştirilen girişimlerle gerçekleşen İstanbul'a taşınma sürecini, personeli ve öğrencileri artık İstanbul'daki Amerikan Kız Koleji binasına yerleşen okulun Üsküdar Amerikan Kız Okulu adıyla yeniden açılması takip etmişti (Aksu, 2010: 298).

Sonuç

Amerika'nın Boston şehrinde kurulan ve kısa adıyla Amerikan Board olarak bilinen "the American Board of Commissioners for Foreign Missions" (ABCFM) teşkilatı faaliyet alanlarını genişleterek kısa zamanda dünyanın en yaygın misyoner teşkilatları arasına girmiş, 1820 yılından itibaren Osmanlı coğrafyasında da faaliyet göstermeye başlamıştı. Bu süreçte söz konusu teşkilatın üyesi olan kadın misyonerlerin Osmanlı coğrafyasında önemli faaliyetleri olmuş, tesir etmek istedikleri ailelerin evlerine gidebilen, Amerika'dan getirdikleri dikiş makinesi gibi çeşitli araç-gereçler ile hayatlarını kolaylaştıran ve lüks yaşam tarzları ile dikkat çekebilen kadın misyonerler hedef alınan bölgelerdeki kadınlar tarafından aile hayatları ve yaşam tarzlarıyla örnek olabildikleri için çevrelerini kolaylıkla etkileyebilmişlerdi. Bu zeminde diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Adapazarı'nda da faaliyete geçecek olan Amerikan Board misyonerleri Adapazarı'ndaki kilisede Ermeniler üzerinde yoğun Protestanlaştırma girişimlerinde bulunarak özellikle Adapazarı ve çevresinde açtıkları okullarda bu faaliyetleri sürdürmüşlerdi. Misyonerler, geleceğin potansiyel Protestan anneleri olarak gördükleri kız çocuklarının eğitime önem vermişler, bu bağlamda kızların eğitimine özellikle eğilmişlerdi. Amerikalıların Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerinin bir uzantısı olan Adapazarı Ermeni Kız Mektebi, Board'a bağlı olarak Adapazarı'nın Pazarcık Kasabası'nda kurulmuştu. Laura Farnham'ın kurucu müdürlüğünü yaptığı bu okuldaki eğitim seviyesi ve öğrenci sayısı yükseldikçe okul, Adapazarı'nda bulunan okullar içerisinde önemli bir yer bulmuş, özellikle sahip olduğu eğitim sistemiyle Amerikan Board'un örnek kız okulları arasına girmişti. Söz konusu örnek okul ve eğitimdeki başarının bizzat sahibi olan Laura Farnham, Adapazarı Ermeni Kız Okulu'nun kurucu müdürü olmasının yanı sıra Board misyonerlerinin bölgedeki sembol isimlerinden biri olacaktır. İstanbul'da başlayıp Bahçecik ve İzmit'te devam eden misyonerlik faaliyetlerine Adapazarı'nda devam edecek olan Farnham hayatını dininin yayılmasına adanarak hedef kitle olarak belirlenmiş olan Ermeni Osmanlı vatandaşlarının büyük ilgi ve sempatisini kazanacaktır. Kocaeli Sancağı'nda Bahçecik'te temelleri atılan ve 1885'te Adapazarı'na taşınarak eğitim faaliyetlerine burada devam eden kız okulu ile bölgedeki misyonerlik faaliyetleri oldukça hareketlenmiş, ancak kendi dinamiklerinde düşünüldüğünde makul olabilecek bu faaliyetler misyoner okullarının Osmanlı aleyhtarı faaliyetlere de yardım ve yataklık yapan mekânlara dönüşmesi üzerine devletin huzur ve refahını, birlikteliğini tehdit eden bir hal almaya başlayacaktır. Bu sürecin sonunda yüzyıllardır barış içerisinde yaşayan Ermeniler'in özellikle de I. Dünya savaşı başlayınca ayrılıkçı yüzlerini göstermesiyle bölgede karışıklıklar çıkmasını Adapazarı Ermeni Kız Yatılı Okulu'nun eğitim hayatına ara vermesi ve ardından İstanbul'a taşınması takip edecekti.

KAYNAKÇA

- Aksu, Ayşe (2010), *Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Anadolu'sundaki Eğitim Faaliyetleri (1820-1900) ve Bunun Osmanlı Toplum Yapısına Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOA. ŞD. 1565/5.
- BOA. HR. TO. 146/66
- Çelik, Hülya (2015), "Amerikan Misyonerlerinin Kocaeli'de Eğitim Faaliyetleri", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli, s.1183-1191.
- Dalyan, Murat Gökhan (2011), "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Vol. 6/2, Spring, s.341-358.
- Danacıoğlu, Esra (2000), "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.III, S. 9-10, s.131-145
- Kocabaşoğlu, Uygur (1999), "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları", *Osmanlı*, C.6, Ankara: YTY, s.340-349.
- Linder, Fay (2000), *The History of Üsküdar American Academy 1876-1996*, İstanbul: SEV.
- Narin, Resul (2011), *19. Yüzyılda Adapazarı*, Sakarya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Öztürk, Ayhan (2007), "Amerikan Board'ın Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar", *Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, s.63-74.
- Polatel, Oğuz (2014), "İzmit Kazası'nda Ermeni Yerleşiminin Başlangıcı ve Ermeni Yerleşim Yerleri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C.6, Editörler: Mehmet Metin Hülal, Musa Şaşmaz vd., Ankara: TTK
- Selvi, Haluk (2005), "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)", *Sakarya İli Tarihi*, C.1, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, s.449-496.
- Sezer, Ayten (1999), *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Ankara: TTK
- Stone, Frank Andrews (1984), *Academies for Anatolia A Study of the Rationale, Program, And Impact of the Educational Institutions Sponsored by the American Board in Turkey, 1830-1980*, London: University Press of America.
- Stone, Frank Andrews (2009), "Holyoke Dağı'nın Ağrı Dağı Topraklarına Etkisi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, çev: Ayşe Aksu, S.16, Ekim, s.301-315
- The Missionary Herald, American Board of Commissioners for Foreign Missions, Vol. XLII, Boston, 1846.
- Yetkiner, Cemal (2008), "İstanbul'da bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu", *Akademik Ortadoğu*, C.3, S.1, s.133-164.